

Cilje Sunde Rolfsjord
Oslo

Poetisk prosa om fortellinger for barn

Signy Marie Kværneng Stoltenberg
Barn, litteratur og livsmestring.
Den skjønnlitterære fortellingens betydning for barns utvikling.
Kommuneforlaget, 2020.

Underveis i arbeidet med denne bokomtalen, slo plutselig coronapandemien inn over verden som en flodbølge. Så å si over natten, ble måten vi lever livene våre på endret, og vår fysiske bevegelsesfrihet er for øyeblikket sterkt innskrenket. Kontakten med andre mennesker enn de vi eventuelt deler husstand med, må skje på avstand for å unngå smitte. Gjennom media får vi likevel et utall av historier om andre mennesker tett på. Historier om død og lidelse, om overbelastede helsevesen, om land som overbyr hverandre i kampen om begrensede ressurser som smittevernutstyr. Det er lett å bli overveldet og kanskje kjenne seg redd og maktesløs. Men samtidig hører vi også om kampvilje og

om solidaritet, om samfunn og enkeltmennesker som strekker ut hjelpende hender og viser omsorg og medfølelse med andre. Hva er det som gjør at vi ikke bare stenger andres skjebner ute, og kun tenker på oss selv? Kan skjønnlitteraturen ha en rolle i utviklingen av empati og demokratisk tankesett? Signy Marie Kværneng Stoltenberg argumenterer i sin glitrende bok for nettopp det.

Gjennom god litteratur kan vi reise i fantasien og ta del i andre verdener og andres sinn. Denne boka handler om hvordan skjønnlitteratur kan være viktig for barns utvikling og til og med være fredsbevarende! Stoltenberg tar oss med på en guidet tur gjennom et nøye kuratert utvalg norske

barnebøker utgitt etter årtusenskiftet. Forfatteren er psykologspesialist, og har mange års erfaring fra terapeutisk arbeid med barn. Utviklingspsykologisk teori presenteres på en klar og lettfattelig måte, og gjøres relevant for litterære møter mellom voksne og barn, og mellom barnet og verden. Vi får små, tekstlige smakebiter som frister oss til å gjøre større innhugg i utforskning av samtidslitteraturen for barn. Koblet med nydelige illustrasjoner fra flere av bøkene som omtales, blir denne boka som en åpen invitasjon til videre lesning.

Boka kan slik leses på flere måter, enten fra perm til perm, noe som gir en leseropplevelse der poengene bygger på hverandre, og perspektivet stadig utvides og utvikles, eller man kan bruke boka til å «plukke» litt her og der, finne inspirasjon til nye leseropplevelser og perspektiver å ta med seg i lesing for og med barn. Jeg vil anbefale den første måten å lese boka på, men til senere bruk vil jeg nok helt sikkert benytte meg av den andre.

Omslaget på boka setter tonen, med Hilde Grønstad Sundes vakre bilde «Skjør grein». Illustrasjonen rommer det flertydige, og lar fantasien få plass. Bokas format gir også plass, det er litt uvanlig, nesten kvadratisk i formen, med brede marger som gir god plass til å notere stikkord og egne refleksjoner mens man leser.

Innledningsvis blir leseren møtt med et nydelig Astrid Lindgren-sitat, og det er som om dette sitatet krystalliserer forfatterens begrunnelse for sitt prosjekt:

«Ett barn ensamt med sin bok
skaper sig någonstans inne i själens hemliga
rum egna bilder,
som överträffar allt annat.
Sådana bilder är nödvändiga för människan.
Den dagen barnens fantasi inte längre orkar
skapa dem,
den dagen blir mänskligheten fattig.
Allt stort som skedde i världen,
skedde först i någon människas fantasi,
och hur morgondagens värld ska se ut
beror till stor del på det mått av inbillningskraft
som finns hos de där som just nu håller på
att lära sig läsa.
Därför behöver barnen böcker.»

Astrid Lindgren, 1958.

Stoltenberg skriver i innledningen at boka er ment som en hyllest til den skjønnlitterære barneboka. Det er tydelig at forfatteren selv er en lidenskapelig leser, og språklig skinner hennes entusiasme for fortellerkunsten klart fram gjennom teksten. Hun er ikke redd for å bruke litterære virkemidler som gjør at jeg som leser kan kjenne nettopp det «bruset» og den «gnisten» hun ønsker å tenne i oss som utgjør bokas målgruppe: Voksne som har mulighet til å formidle skjønnlitteraturens muligheter til barn. Først og fremst henvender boka seg til ansatte i skole og barnehage, men også til foreldre, besteforeldre og andre som omgås barn. Den er også relevant for oss i spesialisthelsetjenesten og kommunal helsetjeneste som arbeider med å forstå barnets indre verden.

Dette er likevel ikke en bok om «terapeutiske bøker», altså bøker som er spesielt skrevet for å hjelpe barn gjennom vanskelige hendelser som for eksempel sorg, tap og skilsmisser. Gjennom arbeidet med boka, har Stoltenberg beveget seg fra et utgangspunkt med å kategorisere bøkene hun presenterer, i sjangere som for eksempel «vennskap» og «eksistensielle floker», til å tenke at en slik inndeling kan virke begrensende på måter bøkene leses og forstås på. Snarere er forfatterens prosjekt å omtale det allmennpsykologiske utviklingspotensialet som ligger i den skjønnlitterære fortellingen. Hun gjør dette ved å vise til utviklingspsykologisk teori og tenkning, på en måte som gjenfinnes i bokas oppbygning.

Kapittel 1: Barnets møte med boka

Første kapittel presenterer sentrale teoretiske perspektiver egnet til å sette den skjønnlitterære fortellingen inn i en utviklingspsykologisk forståelsesramme. Donald Winnicotts tanker om forholdet mellom lek og virkelighet, kan også i litteraturen bli til et «potensielt rom», det mellomrommet mellom fantasi og virkelighet der barnet kan strekke seg både emosjonelt og intellektuelt, der paradokser og motsetninger kan få leve uten å avklares, og der evnen til å symbolisere kan utvikles.

Samtidig med at evnen til symbolisering utvikles hos barnet, utvikles også evnen til å mentalisere, det vil si barnets evne til å forstå at både det selv og andre mennesker er individer med ulike indre tilstander som motiverer deres væremåter.

Den skjønnlitterære fortellingen lar barnet få ta del i andre menneskers tanker og følelser, og slik gi næring til hypoteser om indre liv. Stoltenberg refererer blant andre til Peter Fonagy og Daniel Stern, og beskriver hvordan fortellingen kan bli til intersubjektive møter mellom bokas persongalleri og leseren, og hvordan disse møtene bidrar til å styrke barnets evne til mentalisering.

Forfatteren hevder at fortellingen kan betraktes som en form for dialogisk lek, der barnet blir en medskaper av fortellingen. Slik vil barnet skape mening og sammenheng ut fra det som treffer barnet i dets livsverden.

Kapittel 2: Gjenkjennelse

Kapittel to omhandler nettopp dette: Hvordan beskrivelser av følelser, tanker og erfaringer i fortellingen kan skape gjenkjennelse hos barnet, og dermed koble på engasjement og interesse. Gjennom fortellingen og hvordan den resonnerer i barnet, kan barnet få hjelp til å gi mening til egne indre tilstander og styrke sin selvfølelse.

Interessant nok, fant Stoltenberg i intervjuer hun har gjort med barn om bøker og leseropplevelser, at gjenkjennelsen ikke nødvendigvis var knyttet til at barnet kunne kjenne igjen situasjoner og dagligliv det var mulig å identifisere seg med, men at det i vel så stor grad handlet om gjenkjennelse gjennom følelseskvalitetene og tankene fortellingen formidler. Slik kan barnet også føle gjenkjennelse i møter med de ofte surrealistiske universene som preger deler av moderne skjønnlitteratur for barn. Illustrasjonene blir også framhevet som viktige stemningskapere i barnelitteraturen, og samspillet mellom tekst og bilder kan skape en følelsestone, i psykologien ofte omtalt som vitalitetsaffekter, som kan skape en sterk gjenkjennelse gjennom å vekke barnets årvåkne oppmerksomhet. Slik dannes også en bro mellom den personlige opplevelsen og det allmennmenneskelige som kan bidra til at leseren føler seg mindre alene i verden, samtidig som det åpner for videre utforskning av tanker, følelser og idéer.

Gjennom boka, kommer forfatteren med små oppfordringer til leseren om å stoppe opp, tenke tilbake på egne minner og fornemmelser knyttet til leseopplevelser man har hatt gjennom livet. Hun refererer også til egne, personlige bokminner, og

beskriver hvordan bare synet eller lukten av en bestemt bok, kan vekke til live ulike vitalitetsaffekter. Slik blir leseropplevelsen utvidet til en indre tidsreise.

Kapittel 3: Utvidelse

Selve urfortellingene, eventyrene, er preget av rytme og gjentakelser. I barns utvikling, er også rytme og gjentakelser helt sentralt i utviklingen av et stabilt selv, evnen til å skape mening og sammenheng, god emosjonsregulering og god psykisk helse. Akkurat som i livet, finner vi også i fortellingene brudd med forventningene. Gjennom brudd i rytme og mønstre, skapes noe nytt, som når Espen Askeladd målbinder prinsessa ved å vri og vende på språket. Skjønnlitteraturen kan invitere barnet til en mental lek med ulike identiteter, eksperimenter med følelser og tanker. Stoltenberg bruker den russiske psykologen Lev Vygotskys kjente begrep den proksimale utviklingssonen for å beskrive hvordan litteraturen kan bidra til at barnet kan bli større enn seg selv. Fortellingen kan, skriver Stoltenberg, på samme måte som en god omsorgsgiver, virke som et «stillas» for å støtte barnets utvikling og vekst. Hun kommer med flere eksempler på hvordan fortellingen kan skape følelser som mot og viljestyrke i barnet som leser, noe som kan oppmuntre til å strekke seg litt lengre, utvide handlingsrepertoaret, ta noen sjanser og skape endring.

I dette kapitlet framhever forfatteren også humorens rolle i å skape slik utvidelse. Hun refererer til ulike teorier om humor og latter, og skriver interessant om hvordan latter ofte er knyttet til en form for bevegelse, et brudd med forventninger og en villighet til å la seg overraske. Humoren gjør det mulig å leke med det som ellers kan være skremmende, og kan lindre angst. Men for at det skal kunne skje, må det først ha oppstått en gjenkjennelse i leseren som har gjort det mulig å leve seg inn i situasjonen.

Kapittel 4: Selvbiografiske fortellinger

Vi har alle fortellinger om våre liv, en selvfortelling. I psykologien har det oppstått egne terapeutiske retninger som tar utgangspunkt i slike livshistorier, eller narrativer: Hvem er jeg, hvem

er andre, hvordan fungerer verden? Stoltenberg inviterer oss i dette kapitlet et øyeblikk inn i terapirommet, der hun viser oss hvordan Tove Jansons historie om Det usynlige barnet dannet grunnlag for en ny selvfortelling for ei jente som hadde opplevd mye uforutsigbarhet i livet sitt. Forfatteren refererer blant annet til Jerome Bruner, en sentral figur innen narrativ tenkning, og hans tese om at det å organisere hendelser inn i fortellinger, er en forutsetning for at vi kan skape mening i livet vårt. Uten fortellingens bindemiddel, vil hendelser hverken huskes eller virke meningsfulle.

Noen ganger kan barnets livsbetingelser gjøre det vanskelig å skape en sammenhengende selvfortelling, eller så kan den selvfortellingen som gir mening og sammenheng bli en undertrykkende historie, der det er barnet det er noe galt med. I boka skriver Stoltenberg at terapeutisk hjelp i stor grad handler om å skape alternativer til slike undertrykkende selvfortellinger, der økt handlekraft, mestring og selvomsorg kan få plass. Men også utenom terapirommet trenger barn fortellinger som kan utvide og omskrive deres selvfortellinger. I sine intervjuer med barn om bøker, gir forfatteren oss interessante innblikk i hvordan barn kan lese og forstå historier ulikt, ut fra hva de selv knytter an til i fortellingen, og kanskje ut fra hva de har behov for?

Gjennom hele boka, gir Stoltenberg oss eksempler på bøker for barn som illustrerer de utviklingsstemaene hun er opptatt av, og i dette kapitlet er det fokus på hvordan skjønnlitteraturen kan virke identitetsstyrkende for barn ved å gi næring til deres selvfortellinger.

De evige temaer: Døden og kjærligheten

I arbeidet med boka, gikk Stoltenberg bort fra den tematiske inndelingen hun først hadde sett for seg. Det var likevel to temaer som ikke lot seg ignorere, og som gjenfinnes i verdenslitteraturens store fortellinger, så vel som i barnelitteraturen: Døden og kjærligheten. Forfatteren har på en elegant måte funnet plass til disse temaene ved å lage to «temabrønner», der vi som lesere kan finne forslag til bøker som på ulike måter dykker ned i disse evige spørsmålene.

Også barn er berørt av død, og de er opptatt av

kjærlighet og vennskap. I bokas første temabrønn, om døden, får vi eksempler på bøker som på ulikt vis omhandler døden, enten direkte, i fortellinger om de som er igjen i sorgen, eller indirekte, gjennom mer underfundige og humoristiske fortellinger som kanskje handler om døden, kanskje om store overganger i livet? Et hovedbudskap virker å være at gjennom fortellingen, så kan sorgen deles, og i det å dele, så ligger også en kime til trøst.

I bokas andre temabrønn, om kjærlighet, blir vi presentert for et knippe bøker som omhandler kjærlighet og vennskap, og den vekst og de brytninger som kan oppstå i slike møter der det «bruser mellom to».

Kapittel 5: Barnet, litteraturen og det menneskelige slektskap

I bokas siste kapittel, trekker Stoltenberg opp de store linjene. Hun viser til filosofien, blant annet til Levinas og hans tese om at det er i møtet med den andres ansikt at mennesker kan forstå sitt moralske ansvar. Hun skriver om hvordan skjønnlitteraturen kan styrke vår evne til empati og innlevelse i andre menneskers liv, og derved også bidra til å styrke demokratiet gjennom en opplevelse av å være en del av et felles menneskelig slektskap.

Dette er ikke ukjent, Steven Pinker skriver for eksempel i sin bok *The better angels of our nature* (2), om hvordan utviklingen av romanen under opplysningstiden spilte en rolle når det gjaldt å redusere vold og grusomheter, ved å hjelpe folk med å se verden fra en annen persons ståsted og øke empatien.

Det er kanskje her i bokas siste kapittel at forfatterens prosjekt kommer særlig tydelig fram: Kunsten og skjønnlitteraturen som en viktig kilde til å utvikle respekt og omtanke, gjennom å åpne for refleksjoner om det uforståelige, det uutgrunnelige, det som er annerledes enn oss selv, men som likevel kan skape klangbunn og gjenkjennelse. Stoltenberg argumenterer overbevisende for at barn som blir lest for og leser, utvikler evnen til narrativ forestilling, og at særlig i vår globaliserte verden, der dette en viktig forutsetning for kosmopolitisk empati, slik at skjønnlitteraturen altså blir fredsbevarende.

Avslutning

I bokas første kapittel gir Stoltenberg tips til hvordan barn kan engasjeres i litterære samtaler, samtaler som i følge forfatteren kan gi barna opplevelser av at deres stemme blir hørt og besvart av andres stemmer, noe som danner grunnlag for en opplevelse av deltakelse og demokrati i barnehagen og klasserommet. Hun gir eksempler på måter de voksne kan stille spørsmål på for å engasjere barnet. I stedet for å spørre barnet om hva budskapet i en fortelling er, kan spørsmålet stilles slik: «Hva tror du er grunnen til at forfatteren har brukt måneder av sitt liv på å arbeide med dette?». Et slikt spørsmål kan åpne for fabulering og mentalisering i større grad enn et spørsmål som virker å ha et «riktig» svar. Om jeg skulle driste meg til å forsøke å svare på et slikt spørsmål når det gjelder den boka jeg omtaler her, ville det kanskje bli noe slikt: Jeg tror forfatteren elsker gode fortellinger. Jeg tror hun har så mange gode minner fra sin egen barndom, fra de indre landskapene fortellingene åpnet i henne, og hvordan fortellingene bidro til å utvikle henne som menneske. Hvordan den gode boka fikk henne til å bli nysgjerrig på andre menneskers liv og sinn, hvordan de vekket følelser og skapte engasjement, hvordan de bekreftet henne og skapte en dyp følelse av tilhørighet og mening. Og jeg tror hun har merket, i møte både med egne og andres barn, at skjønnlitteraturen har disse fantastiske mulighetene i seg, til å åpne sinn og rom, til å gi trøst og lindring, skape glede og begeistring, redsel, tristhet og dyp fascinasjon. Følelsen av å være forbundet med noe som er større enn seg selv. Og så lurte jeg på om hun på et eller annet tidspunkt ble redd for at alt dette var noe som skulle forsvinne fra barnekulturen, og derved fra menneskeheten, at de gode historienes kår var i ferd med å bli trange i møte med en bråkete, kommersiell verden full av skjermer og kjapphet. Så hun begynte å undersøke det nærmere. Snakke med barna, lese fortellingene for dem. Det viste seg at barnelitteraturen slettes ikke var død og begravet. Heldigvis. Men jeg tror vi trenger god barnelitteratur mer enn noen sinne. Og boka til Signy Stoltenberg kan være en ypperlig veiviser.

Referanser

- Stoltenberg, S.M.K. (2020). *Barn, litteratur og livsmestring. Den skjønnlitterære fortellingens betydning for barns utvikling*. Kommuneforlaget, 2020.
- Pinker, S. (2011). *The better angels of our nature: The decline of violence in history and its causes*. Penguin UK.

Cilje Sunde Rolfsjord er spesialist i klinisk barne- og ungdomspsykologi, med over 15 års erfaring med terapeutisk arbeid med barn, ungdom og familier. Hun arbeider ved Lovisenberg diakonale sykehus, Nic Waals Institutt som kliniker og forskningsleder, og er PhD-kandidat ved Psykologisk institutt, Universitetet i Oslo.